

Dr. Szabó Ferenc SJ
író, teológus

AZ EMBERISÉG JÖVŐJE – KERESZTÉNY SZEMMEL

P. Teilhard de Chardin SJ – a globalizáció prófétája

Múlt és jövő között feszül életünk. Ha a történelemben szétáradó rosszat, igazságtalanságot és szenvedést tekintetbe vesszük, az emberi történelmet mint szenvedéstörténetet is jellemezhetjük. „Semmi sem hasonlít jobban a Keresztúthoz, mint az emberi történelmi kaland”: ezzel a kijelentéssel zárta főműve függelékét az a tudós jezsuita, P. Teilhard de Chardin, akit pedig nemegyszer naiv optimizmussal szoktak jellemezni, mondván, hogy a „szent evolúcióra” hagyatkozik az emberi jelenség értelmezésekor.¹

A modern embert többek között az jellemzi, hogy felfedezte az evolúciót, írja Teilhard de Chardin *Az emberi jelenségben*. „Egy bizonyos elmélet, rendszer vagy hipotézis az Evolúció?... Korántsem: több ezeknél, általános feltétel, igazodni kell ezentúl minden elméletnek, minden rendszernek, minden hipotézisnek, eleget kell tenni neki mindegyiknek, hogy elgondolható és igaz legyen. Minden tényre rávilágító fényforrás, olyan görbe, amelyhez minden vonalnak igazodnia kell: íme, ez az Evolúció.”

Teilhard Pekingben, a második világháború alatt írta meg régóta érlelődött munkáját, amelynek haladó víziója gyanús volt római körökben. XII. Pius *Humani generis* kezdetű körlevele (1950), amely az „új teológia” néhány szerzőjének nézeteit bírálta, Teilhard evolucionizmusát is érintette.²

Közel fél évszázaddal később, 1996. október 22-én II. János Pál a Pápai Tudományos Akadémia teljes üléséhez szólva vázolta a katolikus egyház hivatalos felfogását az evolúcióról: „Új ismeretek arra készítetnek bennünket, hogy az evolúcióelméletben többet lássunk, mint hipotézist. Figyelemre méltó dolog, hogy ez az elmélet a kutatók szemében egyre meggyőzőbbnek bizonyult. Különböző, egymástól független kutatások ezen a téren egybehangzó eredményre jutottak, ami jelentős érv az elmélet helyessége mellett.”³

A világ felgyorsult fejlődése és a *planétizáció (globalizáció)* csak felerősíti a modern (vagy már posztmodern) ember szorongását a jövő előtt, amiről ugyancsak Teilhard eszmélődött fő művében, keresve az alapvető létszorongás gyökereit. Ki tudja számunkra biztosítani a holnapot? „Világunkat, amelyben élünk, az teszi sajátosan modernné, hogy benne és körülötte fedezzük fel az Evolúciót. A modern világ nyugtalanságának gyökere, most már bátran kimondhatom, a bizonytalanságban

¹ *Az emberiség jövője, Teilhard de Chardin új időszereplése* – ezzel a témakörrel foglalkozott 2005. április 7–12 között, a nagy tudós és gondolkodó halálának 50. évfordulóján New Yorkban és Washingtonban egy nemzetközi konferencia neves szakemberek közreműködésével. Aktáit közzétették: *Teilhard 2005. Colloque International „New York/Washington*. Aubin Editeur, 2005. Figyelemre méltó Michel Camdessus nyitó előadása New Yorkban, az ENSZ székházában 2005. április 7-én. Ebből az előadásból veszek át néhány megítélést a globalizáció és a planétizáció egybevetéséhez.

Vö. Teilhard de Chardin, *Oeuvres*, 5: *L’Avenir de l’Homme*, főleg 159–175.-. Szabó Ferenc SJ: „Az emberiség jövője”: http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/emberiseg_jovoje.pdf#page=1&zoom=auto,-21,842 -

² Szabó Ferenc SJ: „*Krisztus fénye*.” Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe. JTMR, Bp. 2014, V. fejezet: „H. de Lubac és Teilhard de Chardin”

³ http://www.tavlatok.hu/83/83e_szamunk_ele.htm

van, abban, hogy nem látja, miként lehetne biztos a kiútban – hogy van-e megfelelő kiútja ennek a fejlődésnek.” A szellem szférájában folytatódó fejlődés, az emberi nem egységesülésének feltételét végső soron a tudós jezsuita egy Transzcendens Ómega „*amorizáló*” hatásában látja biztosítottnak, vagyis a tudós gondolkodó posztulátumát keresztény hite szilárdítja meg: a feltámadt Krisztus, ez a már létező Ómega, aki Szentlelke által szeretettel hatja át, átalakíthatja a neki megnyíló szíveket, és megvalósítja az új teremtetést.

A posztmodern kor és a globalizáció

Michel Maffeosoli szociológus⁴ kritikusan jellemzi a mai posztmodern szellemiséget, *amelyet jórészt a web, az internet, a médiumok és a képi kultúra (látványosságok) alakítanak.*

A francia szociológus a *globalizáció* összetett problémáját főleg kulturális szempontból vizsgálja. A globalizáció meghatározása röviden: a mai világ népeinek egyre növekvő kapcsolatrendszere és kölcsönös függése: az áruk, a tőke, az emberek és az információ áramlását állandóan gyorsítja a technológiai fejlődés.

Anélkül, hogy Maffeosoli nyomán részletezném a posztmodern kultúra és társadalom elemzését, csak a globalizált politikai hatalom néhány szempontját idézem tőle. A nyugati demokratikus társadalmak elvileg tiszteletben tartják a szabadságjogokat. De a de jure szabadság még nem okvetlenül tényleges, de facto szabadság. A féktelen szabadosság megakadályozhatja az igazi szabadságot. Az a relativizmus és szabadosság, amely elveti a jót és a rosszat megkülönböztető törvényt, és csak az érdekek és az élvezeteknek hódol, lerombolja a társadalmat, megöli a felelősséget és az igazságosságot.

A globalizáció fenyegetései és esélyei

Fenyegetések és kockázatok: a) a pénzügyi instabilitás kockázata, amely megrázta a jelenlegi világgazdaságot; a válságnak, a kölcsönös függés miatt világszerte milliók és országok lettek áldozatai. – b) a nemzetállamok képtelenek szembenézni az új problémákkal, amelyek rögtön planetáris viszonylatban jelentkeznek, túllépve az országhatárokat: pénzügyi bűnözés, környezetkárosítás, kábítószer-kereskedelem, elvándorlás, kalózkodás... – c) a globalizáció fenyegeti egyes népek, nemzetek kulturális önazonosságát, ez az uniformizálás ellentétes a világ személyesülő egyesülésével. – d) A globalizáció különböző ritmusa, gazdasági és kulturális jótéteményeinek, előnyeinek egyenlőtlen elosztása a gazdag és a szegény népek között (a világkereskedelem, beruházások és fejlesztések terén).

Esélyek, előnyök: a) a kulturális és gazdasági javak és a szolgáltatások elosztása országok és földrészek között a 70-es évektől megháromszorozódott. – b) az új technológia és a kommunikáció (internet) jelentősen kedvez a világgazdaság fejlődésének, továbbá felgyorsította a tudományos kutatást.

„Virtuális paradicsom vagy pokol.com?”⁵

Giovanni Cucci olasz jezsuita pszichológus új könyve részletesebben – számos adattal illusztrálva

⁴ *Iconologies: Nos idol@tries postmodernes*, Albin Michel, Paris, 2008.

⁵ Giovanni Cucci SJ: *Virtuális paradicsom vagy pokol.com?* A digitális forradalom veszélyei és esélyei. Jezsuita Kiadó, 2016.

– fejt ki a digitális forradalom veszélyeit és esélyeit. Nem ért egyet a világhálót démonizálók táborával, ugyanakkor számol azokkal a veszélyekkel, amelyeket a valós világ tükréként működő virtuális univerzum terei jelentenek számunkra. Erre a kérdésre keres választ: Mit érdemes tennünk, hogy kétségtelen értékei és áldása megtartásával kikerüljünk az internet csapdái és ne engedjük, hogy szép lassan átvegye tőlünk mindennapi életünk irányítását?

Én most itt nem ezekkel a veszélyekkel foglalkozom, hanem – Cucci nyomán – hangsúlyozom *a világháló forradalmának* jelentőségét az emberi fejlődés és jövő szempontjából. Mert ez a „virtuális univerzum” valóságos, még ha láthatatlan is.

Mindjárt megmutatom a tudós francia jezsuita, Teilhard de Chardin (+1955), a *planétizáció/globalizáció* prófétájának látomása nyomán, hogy most már a *nooszférában folytatódik az egyetemes evolúció*.⁶

Az eseményeknek ebben a vonulatában – „a Sokféle egyesülésében” – helyezhetjük el a szó legtágabb értelmében vett „globalizációt”, amely kétségkívül csak eredménye vagy megnyilatkozása a „körülöttünk levő Világegyetem egységes vágyakozásainak” (1935-ös levél). Vagyis e szónak, ha Teilhard használta volna, igen széles jelentése lett volna, magában foglalva egyszerre a gazdasági, politikai, társadalmi, teológiai, vallási, lelki és kozmikus dimenziókat. Számolva a technikai haladással, a kereskedelmi kapcsolatok és az emberi viszonyok sokaságával, az egyre sűrűsödő és egyre gazdagabb kommunikációhálózattal, amely befedi a bolygót – ez utóbbiak látványos megnyilvánulása a *web*. Teilhard Mindez szerint egy új fejlődési állomáshoz vezet.

Teilhard de Chardin vízióját idézi új könyve, a *Cybertológia* utolsó részében a másik olasz jezsuita, Antonio Spadaro is: „Pierre Teilhard de Chardin és a nooszférahoz vezető út”.⁷ A szerző többek között Teilhard 1947-es igen jelentős tanulmányára hivatkozik,⁸ amelyben összefoglalja és jobban kifejti a nooszféra vonatkozó korábbi meglátásait. „Teilhard alapvető szerepet juttat a technológiai kommunikációnak a közös tudat megalkotásában. Ez egyfajta agy, amelyet nem gondolkodásra képtelen idegek, hanem a többi gondolkodó agy hálózatba kapcsolódása hoz létre. Végtelenül kétértelmű az, ami ebben a szférában mozog, azt azonban nem kérdőjelezhetjük meg, hogy mindannyian belemerülünk, akármilyen legyen is az értékítéltünk. Teilhard egy hatalmas kapcsolati hálózatnak látja a világot, amely az üdvösség végpontja felé tart.”⁹

Teilhard de Chardin prófétai víziójának kialakulása

Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) az első világháború és a két világháború között dolgozta ki Krisztus-központú vízióját a fejlődő teremtésről, ill. a teremtő egyesülésről. A jezsuita tudós és gondolkodó szaktudományos (őslénytant kutató) munkásságából kiindulva olyan átfogó víziót dolgozott ki, amely megvilágítja az *emberi erőfeszítés értelmét*. Szerinte a világfolyamat genezis,

⁶ Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) életművéről lásd tanulmányomat in Keresztény gondolkodók a XX. században. Agapé, Szeged–Budapest, 2004, 495–521. - A témáról bővebben lásd Bernard Sesé francia szakember tanulmányát az *Études* c. folyóiratban: 396 (2002) 483-494. Magyarra fordítottam in: *Tárlatok*, 57 (2002/3) 382-392. Sesé a *globalizáció* helyett általában „mondialisation” kifejezést használja, aminek részben megfelel Teilhard korábban használt *planétizációja*.

⁷ Antonio Spadaro SJ: *Cybertológia*. Hogyan gondoljuk el a kereszténységet a világháló korában? Új Ember, Bp. 2014. 150-158.

⁸ Teilhard de Chardin, „La formation de la 'Noosphère'” in *Oeuvres 5: L'Avenir de l'Homme*, Seuil, Paris, 1959, pp. 199-231. Eredetileg: *Rev. des Quest. Scientif.* (Louvin), janvier 1947. pp. 7-35.

⁹ Spadaro, 152.

lényegében a *tudat növekedése* (párhuzamosan az anyag bonyolódásával), mígnem megjelenik az öntudatos szellem, az ember; ezután a fejlődés auto-evolúció lesz, vagyis most már a szellem szféráját (*nooszféra*) az öntudatos és szabad ember irányítja. A felfelé ívelő fejlődés sikerét csakis egy *már létező, transzcendens Ómega-pont* (igazában a feltámadt és egyetemessé vált Krisztus) „amorizáló”, szeretettel ható, egységesítő energiája biztosítja. Nélküle, a Feléje való kitárulás nélkül nem valósíthatja meg rendeltetését az emberiség.

Teilhard de Chardin a *globalizáció* kifejezést ugyan nem használta, de amikor a fejlődő *világ organikus valóságát* hangsúlyozta, illetve *planétizációról* értekezett, ezzel a világfejlődést olyan energetikai és spirituális (lelki) dinamikában helyezte el, amely magával ragadja a *nooszféra* (szellem szférája) szintjére érkezett evolúciót az Ómega-pont felé.¹⁰

Az eseményeknek ebben a vonulatában – „a Sokféle egyesülésében” – helyezhetjük el a szó legtágabb értelmében vett „globalizációt”, amely kétségkívül csak eredménye vagy megnyilatkozása a „körülöttünk levő Világegyetem egységes vágyakozásainak” (1935-ös levél). Vagyis e szónak, ha Teilhard használta volna, *igen széles jelentése lett volna*, magában foglalva egyszerre a gazdasági, politikai, társadalmi, teológiai, vallási, lelki és kozmikus dimenziókat. Számolva a technikai haladással, a kereskedelmi kapcsolatok és az emberi viszonyok sokaságával, az egyre sűrűsödő és egyre gazdagabb kommunikációhálózattal, amely befedi a bolygót – ez utóbbiak látványos megnyilvánulása a *web*. Mindez Teilhard szerint csakis egy új fejlődési állomáshoz vezethet.

Az egyesülésnek ez a jelensége csak az azt átfogó Kozmogenezis folyamatának megnyilatkozása, amely a *teremtő Egyesülés* révén fejeződik ki. Teilhard így magyarázza: „A teremtő Egyesülés elmélete szerint az általunk ismert Kozmosz jelenlegi fejlődési fázisában minden úgy történik, mintha az Egy alakulna ki a Sokféle folyamatos egységesülése révén – és mintha annak tökéletesebb lenne, minél tökéletesebben központosítja magában az egyre nagyobb Sokféleséget.”

Ebben a távlatban és ebben a dimenzióban szemlélve Teilhard számára a *globalizáció* csakis pozitív jelentéssel bírhat. A *Globalizáció* - nagybetűvel írva az ő szokása szerint – elkerülhetetlen és végső soron hasznos is, minthogy a bolygó a Tudat és a Világegyetem egyesülési folyamatának lefokozott megnyilatkozása; de bizonytalan, kockázatos, kisikláshoz is vezethet, hiszen ennek ki van téve a „teremtő fejlődés” minden eseménye. Mégis az Evolúció „friss és új állomása”, csakis a *több-lét és a teljesebb tudat* javára történhet; a reflexió területe ezentúl *planetáris*.

Az evolúció nem áll meg soha. A madártól a repülőgépig, a haltól a tengeralattjáróig tagadhatatlanul van „eleven analógia”. E beszédes példák révén Teilhard kimutatja a biológiai evolúció megszakítatlan munkáját – e fejlődés a világ beidegzésének motorja. Teilhard jóval a telekommunikáció látványos haladása előtt – ami meggyorsítja a globalizációt – leírja a megnyilvánulásait és visszautasítja: „az abszolút szakadást, amelyet szüntelenül a természetes és a mesterséges közé helyezünk. [...] Ez ugyanannak a káros előítéletnek eredménye, amelyet évek óta tapasztalunk, anélkül, hogy értenénk: szemünk láttára alakul a földi utak megdőböntő rendszere,

¹⁰ A *Nooszféra* szó görög gyökerét (*nóosz* – *nús* = gondolkodóképeség, értelem, szellem, gondolat, lélek, akarat, vágy...) felvette a *NOOSnet* kábel-operátor, biztosítva az „internet”-hálózatot az egész bolygón. Vajon ez véletlen egybeesés? Mindenesetre gazdag jelentésű. Teilhard már 1918-tól meglátta „planetáris” gondolatának alapvető fogalmát, a „planetáris tudatot”, amelyet először „Nagy Monádnak”, majd „Antroposzférának” nevezett, mígnem 1925-ben elnyerte végleges nevét. (XII, 261–278.)

a tengeri és légi utak, a postai utak hálózata, az összeköttetések, a sürgönydrótok és telefonkábelek, az elektromos hullámok révén, e hálózat napról napra jobban körülfonja a földet. Mindez üzleti és élvezeti kommunikáció, ismétlik egyesek; üzleti és hasznossági utak létesítése. Egyáltalán nem, mondjuk mi; hanem mélyebben az Emberiség igazi idegrendszerének megteremtése; egy közös tudat kidolgozása.”

Beteljesedés Krisztusban, vagy atomkatasztrófa?

Milyen jövő vár az emberiségre? – Ez a kérdés a mai világválság idején élesebben vetődik fel, mint a múlt század derekán, a II. világháború végén, a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák pusztításai után.

Teilhard de Chardin 1946-ban, kiindulva az Arizonában történt, villámfényű atombomba-robbantás híréből leírta eszmélődését: „*Néhány reflexió az atombomba lelki visszhangjáról*”.¹¹

Nem szólt itt a kísérletet végrehajtók erkölcsi felelősségéről, sem az atomenergia felhasználásának gazdasági és politikai problémájáról, hanem a *tudományos vívmány veszélyes szempontjait* vette fontolóra: 1) Az ember hosszú kutatás eredményeképpen felszabadította az atomenergiát, és most már világosan tudatosította hatalmát. Eddig felhasználta az anyagot, de ezután vajon hogyan él e hatalmával, hiszen idővel felrobbanthatná a földet? 2) Valójában hatalmának tudatosításánál többről van szó: e hatalom ugyanis vég nélkül fejleszthető. Felvillant a gondolat a kísérletező tudósokban: a háború végét siettetni lehet milliárdos költségekkel. Tragikus habozás után meg is valósult az elgondolás. Vajon ezután nem következnek a tudományos felfedezések nyomán más kísérletek: az anyag „*vitalizálása*” (élet „teremtése”) óriás-molekulák létrehozásával, az emberi szervezet manipulálása hormonokkal, az öröklés és a nemek ellenőrzése génmanipulációval? 3) Az ember első sikerei után, hatalma tudatában arra gondolhat, hogy – külső gazdagodásán túl – biológiailag befejezi növekedését. A jövőben nemcsak tudja, hanem kötelessége is együttműködnie saját genezisével, éspedig *planetáris méretekben*. De vajon érzi felelősségét az emberiség jövője iránt? 4) A modern világ nagy ellensége az életuntság (*ennui*), az életundor (*taedium vitae*), amely napjainkban óriásira duzzadt. [Teilhard itt a Sartre-féle ateista, az abszurdot, a lét értelmetlenségét hirdető egzisztencializmusra céloz, amely a háború után virágkorát élte – Sz. F.] Nos, az atombomba visszhangjaként felmerül az emberi tudatban az alapvető kérdés: mi az evolúció értelme? Merre tart a fejlődés, mi lesz kimenetele? Mit mond a „Föld szelleme”? 5) De mit jelent a Föld szelleme? Vajon a prométheuszi vagy fausti gőgről van szó: az erejére büszke ember becsukódik önzése fellegrárába, szemben az ellenséges és vak világmindenséggel? Vagy ellenkezőleg: a keresztény szellemről, a szolgálat és az ajándékozás szelleméről: a mások szolgálatába állított erő, a szeretet szelleméről?

Teilhard de Chardin tanulmánya végén választás elé állít: most csak felveti az evolúció értelmének, végpontja mivoltának kérdését, az Isten-kérdést. Válaszát más tanulmányokban fogalmazza meg.

Az egyetemes fejlődés Ómega-Pontja: a feltámadt Krisztus

A fejlődés Teilhard szerint (és hitünk szerint) természetfeletti szinten, Krisztus Testében, az Egyházban folytatódik. Teilhard Krisztus Testének növekedését nevezi „*kerisztogenezisnek*”. „Egyetemes Krisztusa” nem más, mint a Máriától született, a kereszten meghalt és feltámadt Jézus

¹¹ *Études*, septembre 1946 = Oeuvres, t. 5: L'avenir de l'homme, 179–187.

Krisztus, aki most már megdicsőült emberségében a világmindenség Ura (*Pantokrátor*), akinek mindent össze kell foglalnia, és visszavinnie az Atyához, hogy „Isten legyen minden mindenben” (1Kor 15,28).

Teilhard de Chardin nem utópista, nem naivan optimista, hanem keresztény hitből fakadó reménységgel vallja, hogy „új ég és új föld” lesz. (Jel 21,1kk.) Gyakran hangsúlyozza: csak egy „transzcendens Ómega”, a feltámadt Krisztus Lelke „*amorizálhatja*”, alakíthatja át isteni szeretettel ezt a kavargó, megosztott, viszályoktól és háborúskodásoktól széttépett, szabadságra és békére sóvárgó emberiséget.

Csak ha a teremtő Lélek szívünkbe árasztja az isteni szeretetet (vö. Róm 5,5; 8,14–15; 13,8–10), akkor valósulhat meg az átalakulás a neki szabadon megnyíló szívekben. Az „egyetemes konvergencia” „felsőbb Tűzhelye” viszi végbe a *divinizációt*, az átistenítést. Az emberi erőfeszítéssel előkészített nagy ostyát, a humanizált világot Krisztus Lelke változtatja át istenivé. Teilhard-nak a „*Mise a világ felett*” című elmélkedésére, és az előbbi híres hasonlatára utalt XVI. Benedek 2009. július 27-én, az aostai székesegyházban tartott homíliájában: „Ez Teilhard de Chardin nagy víziója: végül majd igazi egyetemes liturgiánk lesz, amikor a világmindenség átalakul élő ostyává.”

A fiatal kutató, az ázsiai sztyeppén (1923-ban) írt elmélkedés, a *Mise a világ felett* Felajánlásában írta: „Uram, fogadd el ezt a teljes Ostyát, melyet a vonzásodra ébredező Teremtés ajánl fel ezen az új hajnalon. Bizony tudom, hogy ez a kenyér – a mi fáradozásunk – önmagában csak vég nélküli szertebomlás. S jaj, ez a bor – fájdalmaink – egymagában még csak szétmaró ital. De biztosan tudom, mert érzem, hogy ennek az alakatlan tömegnek a szíve mélyébe oltottad azt az ellenállhatatlan vágyat, amely mindnyájunkat – gonoszt meg a hívót is – egyaránt kiáltani késztet: »Uram, tégy minket eggyé!«”

„*Szeretet az Igazságban*”

A posztmodern világot, az „informatizált” társadalmat, a liberális gazdaság jelenlegi válságát elemzők rávilágítanak – kétségtelen pozitívumai mellett – a globalizáció káros, katasztrofális következményeire. A jelenlegi világméretű gazdasági/pénzügyi válság megrendítette a liberális piacgazdaságot. Az IMF, Világbank, a globális vállalatok saját érdekeik keresésére használják ki a válságot. Václav Havel író, volt cseh elnök 2000 szeptemberében a Világbank és az IMF közgyűléséhez szólva hangsúlyozta: egy más típusú értékrendre alapozott új struktúrákat kell hozzáadni ezekhez intézményekhez: „Úgy vélem – mondta –, másfajta újraszervezésre kell gondolnunk: az *értékek rendszerére*, amelyen jelen civilizációnk nyugszik.”

Hogy milyen értékrendre, milyen újraszervezésre gondolt a humanista szabadságharcos, Václav Havel, azt pontosan nem tudjuk.

De az *Egyház szociális tanítását* kifejtő pápák – XXIII. Jánostól XVI. Benedekig¹² – amikor rávilágítottak a globalizáció előnyeire és káros következményeire, egyben jelezték a megoldás, megújulás útjait.

2009-ben, a mai világ helyzetét tekintetbe véve, XVI. Benedek *Caritas in veritate* (*Szeretet az Igazságban*) kezdetű enciklikájában összegezte elődei erre vonatkozó tanítását, majd az V. fejezetben

¹² Lásd például Fáy Zoltán tanulmányát: „Glóbusz-problémák és a Vatikán”, in Magyar Szemle, Új Évfolyam, XVII. 1–2 szám.

megvilágította az emberiség családjának együttműködését, és pedig az igazságosság és a szeretet szempontjait alkalmazva.

Benedek pápa a jelenkori gazdasági válság erkölcsi okait és a megoldásokat keresve többek között hangsúlyozta a társadalmi szolidaritás és a szubszidiaritás elvét (60), kitért az oktatás és a nemzetközi turizmus (61), a migráció (62), a szegénység és a munkanélküliség (63) világméretű problémáira, a szakszervezeti mozgalmakra (64), a pénzügyi rendszerek szerkezetének és működési módjának sürgetően szükséges megújítására: „Az egész gazdaságnak és az egész pénzügyi rendszernek – nem csupán az egyes területeknek – kell eszközként erkölcsi normákra támaszkodnia úgy, hogy megfelelő feltételeket teremtsen az ember és a népek fejlődése számára.” (65) „A világméretű kapcsolatrendszer lehetővé teszi egy új politikai hatalom, és pedig a fogyasztók és szövetségeik felemelkedését.” (66)

Végül XVI. Benedek, hivatkozva az ENSZ-közgyűlés tagjaihoz intézett 2008. április 18-i beszédére, ezeket írja (67):

„*A világméretű kölcsönös függőség feltartóztathatatlan növekedésével szembekerülve az ugyancsak világméretű recesszió jelenlétét is erősen érzékeljük, továbbá mind az Egyesült Nemzetek Szervezete, mind pedig a nemzetközi gazdasági és pénzügyi rendszer reformjának sürgető szükségességét is, hogy a »népek családja« koncepciójának valós konkrét formát lehessen adni.*” Hogy a súlyosbodó válság által érintett gazdaságok egyensúlyhiányának elejét lehessen venni, új politikai, jogi és gazdasági rendre van szükség, amely a nemzetközi együttműködést a népek szolidáris fejlődése irányában támogatja. „Mindehhez szükséges, hogy létezzen olyan *valódi politikai világtékintély*, amelyről már elődöm, boldog emlékezetű XXIII. János beszélt. Egy ilyen tekintélynek a jog alá kell helyeznie magát, következetesen ragaszkodnia kell a szolidaritás és a szubszidiaritás elveihez,¹³ elkötelezettnek kell lennie a közjó megvalósítása iránt, síkra kell szállnia a hiteles és teljes emberi fejlődésért, amely az igazságban megmutatkozó szeretet értékeiből képes ihletet meríteni.” Benedek pápa az utolsó pontban (79) még ezt írja: „A fejlődésnek szüksége van *a keresztényekre*, akik az imádság gesztusaiban Istenhez emelik a szegényt, akik annak a tudatában élnek, hogy az igazság által áthatott szeretet, *caritas in veritate*, amelyből az igazi fejlődés kiindul, nem a mi művünk, hanem ajándékként kapjuk. (...) Ez létfontosságú ahhoz, hogy a »kőszív« »hússzívvé« változzon (Ez 36, 26), hogy így a földön az élet »istenivé«, és ezáltal emberhez méltóvá tehető legyen. (...) A keresztények mély vágya, hogy az emberiség egész családja Istent mint a »Mi Atyánkat« szólíthassa...”

Ferenc pápa így zárja üzenetét a Kommunikáció idei, 50. világnapjára:

„Az *e-mail*, az *sms*, a közösségi hálók, a *chat* is lehetnek a kommunikáció teljes mértékben emberi formái. Nem a technológia határozza meg, hogy egy kommunikáció hiteles vagy nem, hanem az *ember szíve és képessége, hogy jól használja a rendelkezésére álló eszközöket.*

A *közösségi hálók* alkalmasak rá, hogy segítsék az emberi kapcsolatokat és előmozdítsák a társadalom javát, ugyanakkor elvezethetnek a személyek és csoportok még mélyebb szakadásához és elkülönüléséhez is. A digitális környezet olyan, mint egy tér, egy találkozóhely, ahol a *mas.sivestatesman.com*-okkal kedvesen bánhatunk, de meg is sérthetjük, folytathatunk hasznos beszélgetést vagy részt vehetünk valakinek az erkölcsi lejárásában. Azt kérem, hogy az

¹³ Hivatkozás XXIII. János *Pacem in terris* kezdetű enciklikájára.

irgalmasságban megélt Szentév»tegyen nyitottabbá bennünket a párbeszédre, hogy jobban megismerjük és megértsük egymást; szabadítson meg az elzárkózás és a megvetés minden formájától, továbbá űzzön el minden erőszakot és megkülönböztetést« (*Misericordiae vultus*, 23). A világhálónak is vannak valódi polgárai. Az internetes hálózatokhoz történő csatlakozásból az is következik, hogy felelősséget viselünk a többiekért, akik, noha nem látjuk őket, valós személyek és méltóságukat tiszteletben kell tartani. A világhálót lehet arra használni, hogy egészséges és az osztozásra nyitott társadalmat építsünk.

A kommunikáció, annak helyszínei és eszközei kiszélesítették számos ember látóhatárát. Ez Isten ajándéka és ugyanakkor nagy felelősség. Szeretném a kommunikációnak ezt a hatalmát úgy meghatározni mint személyes „közelség”. A kommunikáció és az irgalmasság közötti találkozás olyan mértékben lesz termékeny, amennyire képes ilyen személyes közelséget teremteni, amely a másikkal törődik, vigasztalja, gyógyítja, kíséri és vele örül. A megosztott, darabjaira esett, ellentétekre épített világban az irgalmassággal történő kommunikáció azt jelenti, hogy hozzájárulunk a jó, szabad, szolidáris közelséghez Isten gyermekei, az emberségben testvérek között.

Vatikán, 2016. január 24.”